

או בדרך זו: בכל המלאכות אכן לדעת הכל פטור באינו מתכוין ואפילו ב'פסיק רישא', לפי שאין כאן 'מלאכת מחשבת', ואולם בהבערה סובר ר' אליעזר בר' צדוק שמקלקל חייב ולכן גם 'אינו מתכוין' חייב, אבל הרמב"ם פוסק מקלקל בהבערה פטור ולכן פטר גם בזה, וגרע מ'מלאכה שא"צ לגופה' כיון שאינו מתכוין ואעפ"י שהוא פסיק רישיה (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ג נו, ת, וכיז"ב בחדושי ר' שלמה היימן – ע"ש בח"א כתובות ג ובח"ב יט. וע' גם בשו"ת משנת ר' אהרן ה, ז כ).

באחיעזר נקט שם כדבר פשוט שמקלקל בהבערה פטור להלכה. ואילו בקה"י שם כתב להפך. וצ"ב. והחזון-איש (או"ח נד, ג) נקט בדעת הרמב"ם שאף בשאינו מתכוין להבעיר חייב (ב'פסיק רישיה').

'החותה גחלים בשבת להתחמם בהם והובערו מאליהן... והדתנא פטור קסבר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה' – שדרכן של גחלים אינה אלא לצליית בשר, וזה חתאן לצורך חימום ולא לצורך צלייה, הלכך הרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. ועוד שמעצמן הובערו (רבנו גרשום). ויש מפרשים שמדובר בחותה בגחלים להתחמם שאין לו צורך לא בכיבויין ולא בהדלקתן, ולכן היא מלאכה שאינה צריכה לגופה (עפ"י תוס'. ע' חזו"א או"ח נד, ג).

פרק חמישי – 'דם שחיטה'

'אכל דם...'. נקט התנא לשון אכילה ולא שתייה – כשם שהכתוב הוציא איסור דם בלשון 'אכילה'. ואכן פסק הרמב"ם (מאכלות אסורות ו) ששיעורו בכזית ולא ברביעית, כמאכלות אסורות ולא כמשקים (עפ"י אביר יעקב).

וכן מובאר מדברי הגמרא להלן (כב): 'לב בהמה הואיל ויש בו כזית'. וכ"מ בכמה מקומות. ע' לעיל יד. 'כזית דם' ועוד. וכבר עמדו המפרשים ממשמעות הסוגיא ביבמות קיד: ששיעור שתיית דם ברביעית. וכן הביאו מדברי הרמב"ן ע"ז סו. ודנו אם יש לחלק בין דם נוזלי לדם קרוש – ע' בכל זה במנחת חינוך קמח, יג; רש"ש וערוך לגר יבמות שם; שו"ת בנין ציון ח"א מט-נד; חדושי הגר"ח; אביר יעקב ויד כהן כאן.

דף כא

'זאימא כל דם – כלל, עוף ובהמה – פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, עוף ובהמה אין מידי אחרינא לא... והא לא דמי כללא בתרא לכללא קמא... האי תנא דבי רבי ישמעאל...'. מדברי רבנו גרשום משמע שהשאלה היא למעט מ'כלל ופרט' דם חיה מאיסור דם [ואף על פי שחיה בכלל בהמה, נאמר שיש כאן מיעוט מיוחד לחיה]. ויתכן לפרש שהקושיא על דברי הברייתא 'אף כל...', והלא כלל ופרט הוא ואין לך להביא דבר אחר שאינו מפורט בכתוב.

יש להביא ראיה לפירוש זה, שהרי לפי מה שבארו בהמשך, 'אף כל' דברייתא בא לרבות כוי וכתנא דבי ר' ישמעאל שדורש בכללי ופרטי כגון זה. ומשמע שלפי דעת התנא שאינו דורש בכללי ופרטי כגון זה, אכן אין לנו אלא כלל ופרט. והרי לא מצינו דעה המתרת דם חיה – ומשמע מזה לכאורה כפירוש השני, שהנפקותא הוא רק כלפי כוי, והתנא החולק על תנדר"י יסבור שהוא ספק חיה ספק בהמה הלכך אין צריך לרבותו לאיסור דם, וכפי שכתב בשפת-אמת. וע"ע ערוך לגר ואמרי דב.

'... ההוא לאסוקי טומאה מיניה, דכיון דמעיקרא הוה חזי לאדם, לאסוקי (אולי צ"ל לא אסוקי) מטומאה עד שיפסל מאכילת כלב'. לדעת הרמב"ם (טומאת אוכלין ב,יד) הכוונה כאן שמאכל שכבר נטמא אינו עולה מטומאתו עד שייפסל מאכילת כלב, אבל אם לא נטמא – די שייפסל מאכילת אדם ושוב אינו מקבל טומאה. והראב"ד חולק וסובר שאפילו לא נטמא עדיין אלא שהיה ראוי לאכילת אדם, הריהו בתורת קבלת טומאה עד שייפסל מאכילת כלב.

'... אבל הכא דאיכא בגויה פחות מכזית נבילה, כיון דאילו מצרף ליה כזית לא בעי הכשר'. מדקדוק הלשון 'דאיכא בגויה' משמע שהמדובר על המאכל המשלים, שגם הוא אינו צריך הכשר. ואכן כן מבואר מדברי הרמב"ם (טומאת אוכלין ג,ו. עפ"י ערוך לנר).

בחזו"א (עוקצין ה,י) תמה על טעם הדבר, הלא האוכל המשלים אין סופו לטמא טומאה חמורה לעולם. גם חכך שם אם להרמב"ם אין צריך אף לא הכשר שרץ כשם שא"צ הכשר מים. ויש להעיר שמדקדוק לשון התוס' בב"ק (עו.) משמע שצריך הכשר שרץ. ויתכן שהתו' חולקים על הרמב"ם ולדעתם אף הכשר מים צריך, או שמא יש לחלק בין הכשר שרץ להכשר מים.

(ע"ב) 'לאפוקי מת אף על גב דממליא ליה, לא מטמא טומאת אוכלין משום דבטלה דעתו אצל כל אדם'. לכאורה הפירוש הוא שבשר אדם מת לעולם אין בו שם 'אכל' גם ע"י מחשבה, כי בטלה דעתו. אך אין מובן לפי זה מה בין בשר אדם מת לבשר אדם חי, שמועיל מחשבה לשוותו אכל, כדלעיל. ולכן נראה יותר לפרש שסברת 'בטלה דעתו' מתייחסת רק לצירוף של בשר אדם עם אכל אחר. ואולם גם טעם זה אינו מובן היטב. [ואכן הרמב"ם (טומאת אוכלין ג,ז) פסק שמועילה מחשבה אף לבשר אדם מת, לטומאת אוכלין. והראב"ד השיגו מחמת סוגיתנו] (שפת אמת).

אולי יש לפרש החילוק בין חי למת, שאין אומרים בזה 'בטלה דעתו' אלא במחשבת מי שאינו בעליו, והלא המת אין בו בעלות, אבל בשר הנחתך מן האדם נראה שהוא שייך לו, הלכך אם חשב עליו לאכילה אין אומרים בטלה דעתו אעפ"י שהיא דעה חריגה.

ובדעת הרמב"ם – כתבו המפרשים (מרכבת המשנה טו"א שם; חזו"א עוקצין ה,יא ועוד) שנקט שרב הנניא סובר שאף בבשר המת מועילה מחשבה ואין אומרים 'בטלה דעתו אצל כל אדם', וכמו שהביא בשיטה מקובצת בשם הראשונים.

'אלא כי תניא ההיא מתניתא דאית ביה קשקשים, כי קאמר רב אסור – דלית ביה קשקשים'. הרמב"ם (מאכלות אסורות ו,א כפירוש המגיד משנה) פרש 'מתניתא דאית ביה קשקשים' – כלומר הברייתא מדברת בדגים טהורים, שיש בהם קשקשת, ומותר לאכול את דמם הכנוס [אף ללא קשקשים מעורבים], ואילו רב דיבר בדגים טמאים שאסור לאכול את דמם משום שהוא תמצית גופם, כחלב בהמה טמאה (ע"ע אבי עזרי (קמא) מלכים ט,י).

לכאורה נראה מסברה, כשם שדם דגים מותר כשיש היכר שהוא של דגים, כך הדין בדם אדם, ועל כן מי שאצבעו [או אצבע של אחר] נוטפת דם, רשאי למצצו ואינו חושש [וכן לענין בליעת דם המילה שמוצצין. ע' בהפלאה כתובות ס]. והתוס' שדנו בדבר – י"ל שזהו לפי קושיית הגמרא, ע"ש, אך נראה שלפי המסקנא שפרשו דברי הברייתא בכינוס ויש בו קשקשים, א"כ גם דם אדם מדובר בכינוס וכד' ולכך אסור מפני שאין בו קשקשים, אבל כשמוצץ מאצבעו וכוד' י"ל שאינו שונה מדם דגים. וכך י"ל בדברי השיטמ"ק (באות יד).

וכן משמע קצת בתוס' שכתבו שדם אדם אין שייך בו התר קשקשים, ומשמע שאם היה שייך – היה מותר, ואם כן כל שעדיין לא נעתק מן הבשר הוי קשקשים ועדיף. וכן משמע מדברי הרשב"א (המובא ברמ"א יו"ד סו סק"ד) והגר"א (שם), שכל שיש לו מוכיח, גם דם האדם מותר.

ומה שאמרו 'כי תניא ההיא דפירש' היינו שפירש מגוף האדם לכלי או לככר, שאז יש לאסור, אבל כשלא פירש מעל גבי בשרו מותר. וכן משמע מרש"י שכל שעדיין הוא על בשרו, אין זה בכלל 'פירש' ומשמע שמותר (וזה להפך מה שכתב בספר 'אמרי דב').

ואם ננקוט כן, שבאופן הניכר שאין חשש החלפה בדם בהמה ועוף – מותר, יש לעיין באדם הנוגש מדבר מאכל, ורושם דם שבשניו ניכר על המאכל; האם כיון שניכר הדבר שבא הדם משניו, אין כאן חשש איחלופי בדם בהמה, או שמא כיון שמכל מקום פירש ממנו, לא חילקו חכמים בגזרתם והרי זה כדין 'דם שעל גבי ככר'.

ואפשר שלפרש"י כאן שאין זה בגדר 'איסור' אלא 'מצות פרוש' גרידא, אין אומרים בזה 'לא פלוג רבנן' ומותר. ואולם לדעת התוס' הוא איסור כשאר איסורין דרבנן. וכן מוכח ברמב"ם וברש"י בכתובות ס' (כמוש"כ בלקוטי הלכות. ובלח"מ נסתפק בדעת הרמב"ם).

עוד אפשר לצדד שברושים בלבד ללא ממשות לא אסרו כלל. וכשם שכתבו הפוסקים (הובא רמ"א יו"ד סו"ס"ו טו) שדם אדם ודם דגים, לפי שאינם אסורים מדינא אין אסורים תערובתם אפילו כשאין רוב כנגדם (פמ"ג), הרי שהקילו יותר בזה משאר איסורים דרבנן.

אמנם, ברמב"ם משמע שגם בכגון זה אסור, שכך פירש (הל' מאכלות אסורות ו,ב) דין דם שעל גבי הככר: 'הרי שנשך בפת ומצא עליה דם, גורר את הדם ואחר כך אוכל, שהרי פירש' – מסתימת הדברים משמע שמדבר גם באופן הנזכר, שניכר שהדם בא על הככר ע"י נשיכתו.

אך נראה שהרמב"ם לפי שיטתו שמתיר דם דגים טהורים אף ללא הכר (כנזכר לעיל), ואעפ"כ אסרו חכמים דם האדם, הרי שהחמירו בדם האדם יותר מדם הדגים [והרי דינו כדין דם דגים טמאים. גם בשר האדם אסור מהתורה לדעת הרמב"ם], אלא שכשאר חכמים לא אסרו דם שבשניו, אבל בכל שאר אופנים אסור אפילו כשניכר שהוא דם אדם [וכדין דם דגים טמאים שאסור אפילו כשיש שם קשקשים]. אבל לדין שדם דגים מותר רק כשיש בו הכר קשקשים, יש להשוות דין דם אדם לדם דגים, להתיר במקום היכר, וכנ"ל.

ויש להעיר שגם רש"י והר"ן בכתובות (ס) כתבו כדברי הרמב"ם, שנשך פת ומצא עליה דם. ובזה מובן מה שכתבו שם שהתירו דם שבשניו לפי שאין מי שרואהו, ולא כתבו משום שאין שייך שם חשש 'איחלופי' – מדוקדק כנ"ל, שדם האדם אסור אפילו במקום הכר, ולא התירו אלא כשהוא בפיו. ודלא כדמשמע בתוס' וברשב"א והגר"א הנ"ל.

ולפי האמור יתכן שלהרמב"ם והר"ן אסור למצוץ דם שבאצבע (וכ"כ במנחת יעקב סוף כלל סב בדעת רש"י בכתובות), מאידך אפשר שאין זה בכלל 'פירש' ומותר, וכפי שצדד בהפלאה בכתובות. וע' בספר דרכי תשובה (סו ס"ק טו) שהביא דעות האחרונים בדבר, ויש שתלו זאת במחלוקת רש"י ותוס' (והסיק מהכנסת-הגדולה שלמצוץ ולפלוט ודאי מותר).

דף כב

'אוציא את החלב שאין שוה בכל ולא אוציא הדם ששוה בכל...' תימה, למה סלקא דעתך לאסור דם אדם מן התורה, והלא אין לך להביאו מדם בהמה ועוף, שהרי נתמעט לעיל דם מהלכי שתיים מ'כלל ופרט וכלל'. אכן בשיטה מקובצת (ו) הביא גרסת התורת-כהנים 'אוציא הבשר ולא אוציא החלב'.

ובאר הר"ן (בכתובות ס) על פי שיטת הרמב"ם (מאכלות אסורות ב,ג) שבשר אדם אסור באכילה מן התורה באיסור 'עשה' (זאת החיה אשר תאכלו – הא חוץ מהם לא תאכלו, ולא הבא מכלל עשה – עשה), הלכך הוה אמינא אעפ"י שנתמעט הדם מאזהרת 'דם', יהא בו איסור 'עשה' כבשר האדם, כדין דבר היוצא מן הטמא [וכעין דם שרצים, שנתמעט מאיסור 'דם' אבל יש בו איסור 'שרץ'. וכן דם דגים טמאים אסור]. (כשיטת הרמב"ם פסק הסמ"ג (לאוין קצו קלב). וכן נקט הרב המגיד לעיקר. וכן נקט להלכה הרמ"א (יו"ד עט,א), שבשר